

О. Г. Яворська,
к. б. н., доцент кафедри туризму,
Київський національний лінгвістичний університет
ORCID ID: 0000-0002-4499-6853

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.30

КОНЦЕПЦІЯ ЗЕЛЕНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

О. Yavorska,
PhD in Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism, Kyiv National Linguistic University

THE CONCEPT OF GREEN ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF HUMANIZATION OF THE THEORY OF INTELLECTUAL CAPITAL

Дослідження сфокусоване на питаннях визначення передумов розвитку зеленого підприємництва, виходячи з особливостей становлення біоекономіки, нового типу корпоративного екологізму та сучасного гуманізаційного етапу розвитку теорії інтелектуального капіталу. Важливість інтелектуального капіталу для зеленого підприємництва можна оцінити за сукупністю прямих та опосередкованих (трансформаційних) впливів на результати діяльності підприємства. Гуманізація теорії інтелектуального капіталу підприємства відображається еволюцією поняття "інтелектуальний капітал", хід якої можна представити статично-динамічно-соціальною послідовністю, в основі якої лежить певний ступінь розуміння значення та ролі інтелектуального капіталу суб'єктів підприємницької діяльності не лише з метою отримання позитивного економічного ефекту, але й креативності соціальних цінностей та забезпечення довготривалого організаційного успіху підприємств. Гуманізація теорії інтелектуального капіталу підприємства є передумовою становлення та функціонування зеленого підприємництва, що відображає об'єктивний процес соціалізації сучасної економіки.

The study focuses on determining the prerequisites for the development of green entrepreneurship, based on the peculiarities of the bioeconomy, a new type of corporate ecology and the modern humanization stage of the development of the theory of intellectual capital. Assessing the paradigm shifts caused by the formation of the bioeconomy, have been considered it appropriate to develop a working model of intellectual capital of green entrepreneurship — one of the forms of modern ecology in modern bioeconomics, in particular, to learn about the nature and essence of humanized theory of intellectual capital. In both foreign and domestic scientific literature have been found the definition and understanding of the intellectual capital of the enterprise as a factor of production that affects the results of the enterprise and requires multiplication, or corresponds to the economic category that reflects economic relations between actors. The importance of intellectual capital for green entrepreneurship have been assessed by a set of results that can be taken into account — as a direct impact on the results of the enterprise, as well as indirect impact — values for entrepreneurs are generated through complex transformations and exchanges between tangible and intangible assets. Features of intellectual capital are best revealed through the construction of logical schemes of essential characteristics of intellectual capital, in which different definitions of intellectual capital of the enterprise find their place. The humanization of the theory of intellectual capital of the enterprise is reflected in the evolution of the concept of "intellectual capital", the course of which have been represented by static-dynamic-social sequence, which is based on a degree of understanding of the meaning and role of intellectual capital., but also the creation of social values and ensuring the long — term organizational success of enterprises, organizations and firms. The humanization of the theory of intellectual capital of the enterprise is a prerequisite for the formation and functioning of green entrepreneurship, which reflects the objective process of socialization of the modern economy.

*Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, зелене підприємництво.
Key words: intellectual capital of the enterprise, green entrepreneurship.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З огляду на Європейську програму наноконвергенції, яка на відміну від північноамериканської, поставила акцент на соціогуманітарні та культурологічні

аспекти "постлюдського тренду", означивши серед інших такі принципи, як прийняття рішень та трансформація знань, які покликані додавати цінності на основі еволюційних процесів конвергенції-дивергенції (spin-off) в

науці, технологіях тощо; підвищення людського когнітивного потенціалу; досягнення більш високої суспільної продуктивності та економічної ефективності; покращення суспільного прогресу з новими системами управління [18]; вважаємо, що інтелектуальний капітал, охоплюючи нематеріальні активи та інтелектуальні ресурси підприємства, здатен приводи в рух просоціальними складовими та виступати важливим генератором креативності соціальних благ та нової вартості зеленого підприємництва, власне підтверджуючи свій статус капіталу. Отже, теоретико-методологічне дослідження основ зеленого підприємництва в контексті гуманізації теорії інтелектуального капіталу є актуальним та нагальним в економічній науці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наприкінці ХХ ст. ринковий радикалізм (мейнстрим, фундаменталізм неокласичної економічної теорії) виявився недовірливим в кризових економічних станах та втратив свою ціннісну прагматичність у рамках поняття "людина раціональна". Вперше на об'єктивний факт обмеженої раціональності людини вказав Г. Саймон [16]. Ф. Фукуяма розглядав економіку постіндустріального періоду як специфічну форму взаємостосунків, що опираються на чесноти (довіра, моральні зобов'язання, взаємодія), які живляться не раціональними розрахунками, і виступають суттю передумов успішного розвитку соціуму [22]. Видатний французький соціолог, засновник та директор Центру соціології, а також постійний консультант з питань економічного планування Мішель Крозьє у теорії реформування суспільства відстоював нову логіку перетворень в умовах постіндустріального суспільства та акцентував увагу на соціальні аспекти, обґрунтовуючи необхідність нових підходів до використання людських ресурсів шляхом "обережної" стратегії "навчання" новій поведінці та новим моделям взаємостосунків у соціальному просторі [20]. Поведінкова економіка запропонувала більш складні та змістовніші моделі людської поведінки, вийшовши за межі традиційного спектру питань аналізу суто економічної теорії, піднявши актуальні соціальні проблеми з новітньою методологічною базою. Найбільш комплексною концепцією, що охоплює і широкий спектр екологічних питань, вважаємо зелене підприємництво, яке потребує розробки теоретико-методологічної основи на сучасному етапі концептуалізації.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Наше дослідження передбачає вирішення таких завдань: визначити передумови розвитку зеленого підприємництва, виходячи з особливостей становлення біоекономіки; встановити теоретико-методологічні основи та відповідні характеристики сучасного гуманізаційного етапу розвитку теорії інтелектуального капіталу.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

У 1990 роках з'явився новий тип екологічної політики "відкритого корпоративного екологізму", який обґрунтовував принципи "зеленого" споживання, широкі екологічні цілі та акцентував увагу щодо питання змен-

шення рівня забруднення планети — концепція зеленого споживання ("green consumerism") (у ширшому розумінні "етичного споживання" — "ethical consumption"), що ґрунтується на твердженні, що вибір споживачів товару чи послуги обумовлюється не лише ціною, але й ірраціональністю, зокрема вибудованою на етичних, духовних, культурних, інституціональних та моральних основах поведінки людини [15]. Соціальна та соціально-економіка — життєствердна філософія часу глобальних криз, що базується на міцній основі реальних практик та інститутів економічних перетворень, але потребує теоретичного обґрунтування, щоб сформулювати дискурси та впевнено виступити альтернативою домінуючій економічній парадигмі з її ортодоксальною економікою та онтологічною конструкцією "людини раціональної" (або "людини економічної" "Homo economicus" — за П. Бурдьє "Homo economicus" є соціопатом, різновидом антропологічного чудовиська, прикладом найекстремальнішої персоніфікації схоластичної помилки) [7]. А. Пігоу у праці "Економіка добробуту" (1920 рік) розглядав екстерналізм як економічну діяльність, повна вартість якої лягає не лише на виробників, працівників, але й на соціальну спільноту, яка несе втрати від наслідків усіх видів промислового забруднення; у той час, як просторово віддалені від підприємства споживачі отримують блага [14]. Дещо пізніше, економіст Чиказької школи Р. Коуз опублікував у 1960 році статтю, у якій довів пряму еквівалентність між шкодою, заподіяною забрудненням, і втратою бізнесу, яке може виникнути внаслідок такого: "право робити щось, що має шкідливий вплив, також є фактором виробництва"; та запропонував оцінювати заходи щодо регулювання виробництва нарівні з вартістю ринкових операцій, які ці норми мають на меті змінити, аргументуючи тим, що ринок повинен завжди визначати оптимальний розподіл ресурсів [17]. Концепція "бігової доріжки" ("treadmill of production") А. Шнайбергера (1980 рік) поєднала напрацювання екологічної соціології та технологічних досліджень, що в подальшому стало основою "зеленої капіталістичної моделі "зеленої" промислової революції"; з часом екологізм вільного ринку прагнув поєднати динамічне середовище з динамічною економікою у рамках теорії вільноринкової економіки, в якій природні ресурси розглядаються як капітал, а прибуток частково мав залежати від охорони навколишнього середовища та стійкості, оскільки таке бачення відповідало парадигмі екологічно орієнтованій економіці (або "екологічно орієнтованого капіталізму"; "ecologically oriented capitalism"), що вважається наступним етапом розвитку суспільства та результатом трансформації керованого фінансами капіталізму [5]. Шкода заподіяна біосистемі, яка виступає основою існування соціоекономічної системи, має економічну ціну, яка не враховується, відтак прихильники зеленого капіталізму (на відміну від "промислового капіталізму" — "industrial capitalism") розглядають забруднення, втрату біорізноманіття та нежиттєздатне використання природних ресурсів як одну з форм "провалу ринку" ("market failure"), оскільки "забруднення має собівартість, а природний капітал має фінансову цінність" [15].

Отже, одна з форм сучасного екологізму біоекономіки — зелений капіталізм ("green capitalism"), підкрес-

люючи економічну цінність екосистем та біологічного різноманіття, намагається зменшити негативний вплив на навколишнє середовище існування людини, шляхом відображення важливості екологічних послуг через функціонування ринків [15]. Науковці вважають, що це поняття повинно бути синонімом довготривалого створення цінностей та масштабованих переваг стійкості від екологічних ініціатив, продуктів та винаходів за сучасних умов розвитку біоекономіки; а також пропонують розглядати зелений капіталізм як новий вимір капіталізму — стійкий екологічний капіталізм, що спрямований як на організаційне зростання, продуктивність праці, професіоналізм, стабільність та ефективність, так одночасно і на стійкі інновації для суспільства, економіки та навколишнього середовища [13]. Згідно з проведеним нами аналізом, у працях науковців з широкого кола питань та проблем сучасної біоекономіки відновлюються такі отождоження зеленого капіталізму з такими поняттями:

— "природний капіталізм" ("natural capitalism"; П. Хокен, Е. Ловінс, Х. Ловінс) [9],

— "екологізм вільного ринку" ("free-market environmentalism"; Т. Андерсен, Д. Ліл) [1],

— "синьо-зелений екологізм" ("blue-green environmentalism"),

— "екокапіталізм" ("eco-capitalism", "environmental capitalism", Р. Гутман),

— "стійкий екологічний капіталізм" ("sustainable ecological capitalism", Є. Маркопулос, Е. Ганн, І. Кіране, Х. Ванхаранта) [13],

— "соціальної та солідарної економіки" ("social and solidarity economy" (SSE), А. Даш, С. Ельсен, Л. Хельгард) [7; 8].

Між тим, у відповідності до теорії зеленого марксизму (Green Marxist theory), в самій сутності капіталізму існують основні рушії деградації довкілля, а загальнопланетарні екоресурси як загальноцівілізаційний капітал, знаходяться у володінні лише багатой еліти, наслідком чого стає зростаюче гео, соціо- та екосистемне розшарування. Між тим, Є. Маркопулос, Е. Ганн, І. Кіране, Х. Ванхаранта вважають, що саме нове капіталістичне мислення та дії повернулися до людей, економіки та довкілля, відтак поняття "зеленого капіталізму" не є суперечливим, і досягнення екологічної стійкості в умовах капіталізму можливе через екорозвиток компаній із сталим навколишнім середовищем — вбачається як взаємовигідні відносини, які повинні бути вбудовані та прийняті як активістами, так і етичними капіталістами, професіоналами; можливість досягнення балансу можливе за умов "надання компаніями більше нових продуктів навколишньому середовищу, а довкілля надаватиме більше плюсів для компаній"; будуть враховані цінності природи та соціокультурних систем у функціонуванні ринків через поширення екологічно ефективніших та інноваційних способів виробництва та ощадливого використання природних ресурсів; обґрунтовують положення, що підприємницький бізнес та економічне зростання можуть бути корисними для довкілля [13]. Таким чином, особливість термінології зеленого капіталізму полягала не лише у численних варіаціях трактування даного поняття, але й спробах оспоровання та переосмислення сутності самого терміну, окрім

того, виклад та подальша розробка концепції страждала від відсутності не лише термінологічного консенсусу, але й розробки та застосування стратегії, практичних інструментів, необхідних для її підтримки. П. Хокен, А. Ловінс та Х. Ловінс стверджують, що індустріальний капіталізм не бажає надавати будь-якого значення найбільшим запасам капіталу, який використовується — природному капіталу, а також біо- та соціосистемам, які є основою людського капіталу; відтак вихід вбачають у зеленій промисловій революції, пропонуючи кілька її варіантів (біомімікрія, біоматеріали, замкнений цикл виробництва т.д.) [9]. Індійський економіст, Нобелівський лауреат А. Сен, відомий також як розробник концептуальної структури щорічних звітів ООН з розвитку людства та індексу людського розвитку, зауважує, що економіка кінця минулого століття істотно збідніла через прірву, що все зростає між економікою та етикою [21].

Встановлення податків, квот, субсидій, спецтарифів, штрафів, санкцій тощо, виступають стимулами для впровадження екологічно чистих форм виробництва та прагненням зменшити негативний вплив на природу, що у поєднанні з екологічно високосвідомими споживачами, які прагнуть придбати "чисті товари" та нові екопослуги, постає фактором підвищення конкурентоздатності ековиробників та "зелених" підприємств. Більш глибокий аналіз поняття "зелене підприємництво" дозволив означити такі основні підходи до його трактування дослідників та практиків:

— різновид соціальної діяльності, на меті якої в першу чергу постають не бізнесові інтереси, а захист природного середовища (М. Лотфі, С. Джафарі та інші) [12; 19];

— створення нових продуктів, послуг чи організацій для задоволення можливостей екологічного ринку (Д. Лобер) [11];

— процес, що визначає, оцінює та має підприємницькі можливості, які базуються на стійких, екологічно чистих та зелених принципах (Дж. Гаст, К. Гундольф, Б. Кесінгер) [10];

— надання пріоритету соціальній відповідальності та екологічним проблемам у процесі розробки концептуальних продуктів, технологій та послуг; різновид соціальної діяльності для захисту природного середовища;

— значна багатовимірна конструкція, яка визначається різноманітним набором факторів;

— новий вид бізнесу, поява якого обумовлена наявністю екологічних проблем, соціальними потребами тощо, що формує зелений ринок;

— результат широкого та активного впровадження інновації — високоінноваційні підприємства, які здатні оперативним чином задовольняти швидко мінливі потреби клієнтів та надавати нові рішення у вирішенні проблем споживачів, створюючи тим самим цінність для бізнесу;

— ключова рушійна сила сталого економічного розвитку.

Погоджуючись з вищезначеними підходами та нотаціями, нами принципи зеленого підприємництва вивчаються в контексті теорії інтелектуального капіталу

підприємства. Так, згідно з даними Чін-Хсунь Чанг та Ю-Шань Чень, якщо організація витрачає більше коштів на екологічну діяльність та зелені нематеріальні активи, це призводить до формування зелених конкурентних переваг компанії, оскільки організація демонструє прихильність до екологічних проблем та інвестує в зелений інтелектуальний капітал компанії [3]. Глобальні компанії, як-от: Tesla, Ikea, Unilever, Nike, Toyota та Whole Foods, отримали принаймні 1 млрд доларів прибутку від продуктів або послуг, що мають в основі "інновації із зелених продуктів" (GPI); лінія продуктів та послуг компанії GE Ecomagination принесла понад 200 млрд доларів США з моменту запуску програми GE, що власне обумовлює прагнення підприємств розробляти та впроваджувати екоінноваційні товари та послуги, а також екологічно чисті продукти та робити екоінвестиції у конкретні компетенції персоналу організації [6].

Таким чином, у процесі дослідження визначено такі основні передумови та фактори сприяння утвердження та розвитку зеленого підприємництва:

- зростання обізнаності та екологічної свідомості працівників підприємств та їх бажання зменшити негативний вплив на природу, зокрема, і своє середовище проживання;

- відчуття відповідальності за свої дії перед прийдешніми поколіннями, тривога за майбутнє дітей та онуків;

- потреба в задоволенні зростаючого попиту на екологічно чисту продукцію населення світу, а також "зелені" послуги;

- тиск з боку споживачів щодо вибудови екологічного іміджу (еко-бренду), що характеризуються більшою прихильністю (популярністю) клієнтів, зацікавлених осіб, широкої громадськості, уряду, міжнародних організацій;

- необхідність дотримання екологічних норм ведення бізнесу, що постулюється міжнародним законодавством, суворими державними заходами екологічного контролю.

Серед проблем впровадження зеленого підприємництва, які мають місце і в Україні, можна вказати поки що дорожчу ціну більшості екологічно чистих продуктів та сировини, неможливість переходу на масове виробництво та "швидке масштабування", триваліший цикл повернення капіталів, що зменшує інтерес з боку інвесторів; високі "стартові" витрати екопідприємців, що пов'язані зі зменшенням або нульовим використанням шкідливих хімічних речовин (відтак компенсація, за відсутності новітніх технологій, методів, пов'язана з більшими затратами робочої сили (передбачається, що інновації здатні суттєво знівелювати цей фактор), забезпечення додаткового детальнішого екомаркування, придбання сертифікатів у третіх сторін; необхідність підвищення рівня обізнаності щодо екологічних проблем у суспільстві, а також забезпечення трансферу знань щодо екоінновацій серед підприємців та менеджерів, усього персоналу організації; інвестиціями у навчання кваліфікованої "зеленої" робочої сили як для існуючих фірм, які прийняли практики екологічного управління чи екологічно чисті виробничі процеси,

так і новостворюваних підприємств, виробничі процеси яких засновані на екоресурсах. Проблема відображення нематеріальних активів та зеленого інтелектуального капіталу в реальній вартості підприємства, і як результат, недосконалість ортодоксальних методів бухгалтерського обліку, питання теоретико-методологічна незрілості концепції зеленого підприємництва також залишаються не вирішеними; і на думку дослідників, однією з причин цього є обмеженість та акцентуалізація у питаннях обліку нематеріальних активів підприємства лише на "зв'язок таких з фінансовими, соціальними та економічними основами, і дуже мало з екологічними показниками" [19]. З огляду на наявні підходи щодо вирішення означеної проблеми, вважаємо доцільним дослідження з узагальнення концепції соціальної корпоративної відповідальності (КСВ) та зеленого менеджменту з метою розробки інтегрованої основи для зеленого інтелектуального капіталу підприємства; врахування ролі екологічної свідомості як посередника між КСВ та основними типами зеленого інтелектуального капіталу: зеленим людським, зеленим структурним та зеленим реляційним капіталами підприємства [4].

Ю-Шань Чень у 2008 році означив зелений інтелектуальний капітал як знання, інформація, компетенції, навички, вміння, досвід та розуміння щодо охорони навколишнього середовища; а зелений (екологічний) менеджмент оцінював як такий, що оформлюється у важливу складову управлінської діяльності та постає ключовим компонентом стратегії підприємства, хоча сьогодні вжитку серед дослідників та економістів, як відомо, є поняття управління екологічним інтелектуальним капіталом [2]. З огляду на змістове наповнення вищезначених понять, суттєвої різниці між такими не вважаємо та визнаємо взаємозамінними.

Зелений людський капітал підприємства охоплює знання, інтелект, бачення, переконання, прагнення, навички, розуміння з питань екологічної безпеки та оперативного вирішення екологічних негараздів [2]. Обґрунтування структурного капіталу — основної складової інтелектуального капіталу підприємства, як зеленого структурного капіталу, спиралося на патенти, торгові марки, ексклюзивні права, культуру організації, компетенції, імідж організації та управлінські здібності стосовно екологічної безпеки та зелених інновацій; а реляційного капіталу — через зелений реляційний капітал, як асоціації фірми з її зацікавленими сторонами, ринковими каналами та зовнішніми органами щодо екологічної безпеки [2]. Проте, оцінивши парадигмальні зміни викликані становленням біоекономіки, вважаємо доцільним розробити робочу модель інтелектуального капіталу зеленого підприємництва, зокрема, щодо пізнання природи та сутності гуманізованої теорії інтелектуального капіталу, не обмежуючись лише визначенням уявлень щодо поведінки персоналу та соціуму в процесі економічної діяльності, що описується концепцією зеленого інтелектуального капіталу.

Особливості інтелектуального капіталу найкраще розкриваються через вибудову логічних схем сутнісних характеристик інтелектуального капіталу, в яких знахо-

дять своє місце різні визначення інтелектуального капіталу підприємства. Перша така схема відштовхується від основного постулату, що інтелектуальний капітал є результатом саме інтелектуальної діяльності у різних її проявах, визначаючи такий логічний ланцюг: інформація та знання виступають функціонально самостворюючою основою інтелектуального капіталу підприємства, переносячи свої сутнісні характеристики на нематеріальні активи, і, відповідно, обумовлюючи унікально високу рухливість інтелектуальних активів та можливість (у процесі їх використання) трансформації у різні види благ, цінностей та прибутків для організації та соціально-економічної системи. Таким чином, практично усі дослідники та економісти прагнуть відобразити у визначенні інтелектуального капіталу підприємства такий його вплив на результати діяльності організації, особливо якщо такі стосуються підвищення якості та розширення асортименту продукції та диверсифікації послуг, примноження прибутку, креації нової вартості, створення та успішної реалізації інноваційної продукції чи інтелектуальної послуги. Така схема на меті прагне охопити варіації поняття інтелектуального капіталу як "можливості-ресурсу-результату": можливості завжди будуть описуватися конкретним економіко-соціальним середовищем, ситуацією та умовами, в яких формується та використовується інтелектуальний капітал та власне наявними джерелами для його креації, акцентуалізацією уваги на використанні елементів інтелектуального капіталу як наявних ресурсів задля отримання результатів: цінностей, конкурентоздатності, нової вартості, оновлення, ринкових переваг, інноваційної продукції і т.д., що в свою чергу вже виступає за нового циклу як актив для генерації вартості чи прибутку.

Дослідження дає змогу визначити основні аспекти розуміння категорії "інтелектуального капіталу":

- сутнісно-змістовий — прагне розкрити природу даного капіталу через визначення суті та змісту такого (когорта іноземних та вітчизняних науковців, зокрема В. Іноземцев, Х. Макдональд, Л. Прусак, Б. Леонтьєв, А. Чухно, Н. Гавкалова, О. Грішнова та інші);
- феноменологічно-концептуальний — в залежності від концепції, з позиції якої трактується ця економічна категорія; феномен людської свідомості;
- структурно-ресурсний;
- функціональний;
- статично-динамічний (включаючи системний, синергійний);
- соціо-культурологічний (розглядається з позиції результату та процесу соціалізації, зокрема, в умовах глобалізації — крос-культурної комунікації, взаємодії, взаємовпливу тощо);
- екоінноваційно-інформаційний (О. Кендюхов, С. Ілляшенко, О. Стрижак, М. Мешерякова).

Запропоноване не претендує на оригінальність, проте відзеркалює в інтегрованій формі сучасне бачення інтелектуального капіталу підприємства різними науковцями, практиками та економістами. Особливістю вивчення інтелектуального капіталу нині є високий ступінь варіативності та поєднання вищезначених підходів у різних комбінаціях. Чітко відокремити вбачається можливим об'єктно-структурний підхід (розглядає інтелектуальний капітал як певну вибудову, що сформована

установленими та фіксованими елементами, незмінними впродовж життєвого циклу підприємства) та процесно-орієнтований підхід (інтелектуальний капітал підприємства відносять до групи динамічних економічних категорій, формування та функціонування яких зазнає впливу різноманітних соціально-економічних факторів). Адаптаційно-самосворююче та розвиваюче розуміння актуалізує управлінську роль з забезпечення модифікаційного удосконалення складових інтелектуального капіталу підприємства у відповідь на сучасні виклики ринкового середовища, а також змісту, характеру та порядку стимулювання працівників у формуванні важливості інноваційної діяльності в соціально-економічному розвитку підприємства.

Як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі можна знайти визначення та розуміння інтелектуального капіталу підприємства як фактору виробництва, що впливає на результати діяльності підприємства (особливо значні дискусії представлені різними варіаціями залежностей фінансових показників організацій від складових інтелектуального капіталу підприємства); або ж у межах соціально-економічного підходу, коли інтелектуальний капітал відповідає економічній категорії, що відображає економічні відносини; проте переважна більшість економістів та практиків ототожнюють інтелектуальний капітал з певним активом, який здатен приносити прибуток, а відтак потребує примноження, що вже розглядається у сфері менеджменту підприємства. Нами окреслено такі підходи до вивчення інтелектуального капіталу підприємства:

- соціально-економічний (включаючи ресурсний — ототожнення з капіталом, активом, ресурсами, потенціалом, інтелектуальним матеріалом, авуарами, об'єктами права власності, сукупністю знань; з часом додалися здібності, навички, уміння, досвід, корисні стосунки, мотивація, репутація, бренд, лояльність тощо);
- обліковий (виступає фактором інвестиційної привабливості);
- структурний (аналіз та вивчення інтелектуального капіталу було представлене моделями Л. Едвінсона, М. Мелоуна, Е. Брукінг та інших);
- системно-інформаційний (визнання системної природи та ознак сасоорганізації інтелектуального капіталу підприємства; процес генерації, обробка та узагальнення інформації; машинний інтелект);
- екологічний (акцентує увагу на генерації екологічної цінності діяльності підприємства, за наявності провадження екологічної оцінки щодо наслідків використання інтелектуального капіталу підприємства);
- кумулятивний (за середовищем примноження та генерації: зовнішнє — імідж, репутація, або внутрішнє — оргкультура, права інтелектуальної власності);
- за операційною сутністю (визнання можливості отримання економічної вигоди від усіх елементів, лише від деяких або ж від взаємодії таких);
- за характером участі інтелектуального капіталу у процесі креації економічних переваг (самостійний ресурс, можливість комбінації);
- освітній підхід (продукт навчання);
- за відчужуваністю та можливістю відокремлення (обґрунтовували Л. Шнейдман, І. Сапего, А. Бугаїв, О. Любіч);

— за широтою трактування даного поняття (за відображенням в обліку нематеріальних активів підприємства та охоплює усі можливі способи відображення, презентації та обліку нематеріальних активів);

— за умовністю та складністю грошового чи будь-якого іншого виразу та ідентифікації складових інтелектуального капіталу;

— за характером існування (віддільні та невіддільні від креатора),

— за локалізацією впливу (внутрішнього застосування, накопичення на підприємстві, для продажу);

— функціональною значущістю для підприємства (дохід як реалізована функція, або ж як здатність приносити майбутні економічні вигоди).

Згідно з проведеним нами зіставленням та порівнянням існуючих підходів щодо поняття "інтелектуальний капітал", можна відмітити, що за змістом деякі з них можна ототожнити. Балансовий підхід в розумінні Н. Кельчевської, І. Черненко, Ю. Нікіфорова та індексно-рейтинговий Т. Гілевої і К. Тергулової, рівно як і ресурсно-функціональний П. Новгородова власне є ідентичними, а потенціальний в розумінні останнього автора, відповідає ресурсному інших авторів. Інтелектуальний капітал підприємства одночасно розглядають і як сукупність ресурсів, і як систему відношень, для успіху останньої необхідним вважають поширення та використання знань та інтелектуальних ресурсів; або ж ідентифікують як сукупність інтелектуальних ресурсів (матеріальних і нематеріальних), які здатні до реалізації і визначають спроможність підприємства розвиватися на основі знаннєвого капіталу.

В останні десятиліття внутрішня структура інтелектуального капіталу підприємства описується не лише структурним та людським капіталами, але й соціальним капіталом — представлений філософією управління, корпоративною культурою, взаємостосунки та мережі контактів між працівниками, власне елементами, які раніше входили до складу інфраструктурних активів. Сформовано концепцію соціального капіталу підприємства, що охоплює певні виміри (мережа, спільне бачення, довіра та інші) та організаційні рівні. Можна стверджувати, що сучасне управління інтелектуальним капіталом підприємства не можливе без врахування соціального капіталу, що разом з фактом утвердження значення людських ресурсів, нами розглядається як сучасний гуманістичний етап розвитку теорії інтелектуального капіталу підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Вважаємо, що отриманий досвід вмотивованої, деонтологічної, багатонаправленої та багатовимірної екомотивації є цінним не лише для розвитку нових економічних форм на противагу таким ортодоксальній економіки, але й у розробці практичних рекомендацій з оформлення концепції зеленого підприємництва, зокрема, побудованих на основі сучасної теорії інтелектуального капіталу. Важливість інтелектуального капіталу для зеленого підприємництва можна оцінити за сукупністю результатів, які піддаються обліку — як прямий вплив

на результати діяльності підприємства, а також опосередкованого впливу — цінності для підприємців генеруються шляхом складних трансформацій та обмінів між матеріальними та нематеріальними активами організації. Вважаємо, що гуманізація теорії інтелектуального капіталу підприємства відображається еволюцією поняття "інтелектуальний капітал", хід якої можна представити статично-динамічно-соціальною послідовністю, в основі якої лежить певний ступінь розуміння значення та ролі інтелектуального капіталу суб'єктів підприємницької діяльності не лише з метою отримання позитивного економічного ефекту, але й креації соціальних цінностей та забезпечення довготривалого організаційного успіху компаній, організацій та фірм. Отже, гуманізація теорії інтелектуального капіталу підприємства є передумовою становлення та функціонування зеленого підприємництва, що відображає об'єктивний процес соціалізації сучасної економіки.

Література:

1. Anderson T.L., Leal D.R. Free-Market Environmentalism. 1991, New-York: Palgrave Macmillan.
2. Chen Y.-S. The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms. *Journal of Business Ethics*. 2008. № 77 (3). P. 271—286.
3. Chen Y.-S., Chang C.-H. Enhance environmental commitments and green intangible assets toward green competitive advantages: an analysis of structural equation modeling (SEM). *Quality & Quantity*. 2011. № 47 (1). P. 529—543.
4. Chang C.-H., Chen Y.-S. The determinants of green intellectual capital. *Management Decision*. 2012. № 50 (1). P. 74—94.
5. Chaudhry N.I., Bilal A., Awan M.U., Bashir A. The Role of Environmental Consciousness, Green Intellectual Capital Management and Competitive Advantage on Financial Performance of the Firms: An Evidence from Manufacturing Sector of Pakistan. *Journal of Quality and Technology Management*. 2016. № 12 (2). P. 51—70.
6. Dangelico R., Devashish P., Pontrandolfo P. Green Product Innovation in Manufacturing Firms: A Sustainability — Oriented Dynamic Capability Perspective. *Business Strategy and the Environment*. *Bus. Strat. Env.* 2016. № 26. P. 490—506. URL: <https://doi.org/10.1002/bse.1932>
7. Dash A. An Epistemological Reflection on Social and Solidarity Economy. *Forum for Social Economics*. 2015. № 45 (1). 1—27.
8. Eschweiler J., Hulgard L. The social and solidarity economy sector: Interdisciplinary Perspectives / Competitiveness and Solidarity in the European Union. 2018. P. 126—148. URL: <https://doi.org/10.4324/978-1351001809-7>
9. Hawken P., Lovins A., Lovins H. *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. Boston: Little, Brown and Company, 1999. 302 c.
10. Gast J., Gundolf K., Cesinger B. Doing business in a green way: A systematic review of the ecological sustainability entrepreneurship literature and future research directions. *J. Clean. Prod.* 2017. № 147. P. 44—56.
11. Lober D.J. Pollution prevention as corporate entrepreneurship. *J. Organ. Chang. Manag.* 1998. № 11. P. 26—37.

12. Lotfi M., Yousefi A., Jafari S. The effect of emerging green market on green entrepreneurship and sustainable development in knowledge-based companies. *Sustainability*. 2018. № 10. P. 2330.
  13. Markopoulos E., Gann E., Kirane I., Vanharanta H. Green Capitalism: Democratizing Sustainable Innovation by Recycling Intellectual Capital Energy / Human Interaction, Emerging Technologies and Future, Appl. II. 2020. P. 507—519. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-44267-5_77
  14. Pigou A.C. The Economics of Welfare. London: Macmillan, 1920. 94 c.
  15. Scales I. Green capitalism / The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology / Ed. D. Richardson, N.L. Castree, M.F. Goodchild, A. Kobayashi, W. Liu, R.A. Marston. 2017. URL: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0488>
  16. Simon H. Behavioral Model of Rational Choice. *Quarterly Journal of Economics*. 1955. vol. 69. P. 99—188.
  17. Tokar B. The myths of "green capitalism". For *New Politics*. 2014. URL: <http://newpol.org/content/myths-E2809Cgreen-capitalismE2D>
  18. WiCC. Converging Technologies — Shaping the Future of European Societies. 2004. [Online] URL: <https://org/10.1108/0040710828774>
  19. Yadiati W., Sugiono P., Suharman H. The Role of Green Intellectual Capital and Organizational Reputation in Influencing Environmental Performance. *International Journal of Energy Economics and Policy*. 2019. № 9 (3). P. 261—268.
  20. Крозьє М. Современное государство — скромное государство. *Социология власти*. 2011. № 2. С. 43—52.
  21. Сен А. Об этике и экономике. Москва: Наука, 1996. 199 с.
  22. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Москва: НПП "Ермак", 2004. 276 с.
- References:
1. Anderson, T. and Leal, D. (1991), *Free-Market Environmentalism*, Palgrave Macmillan, New-York, USA.
  2. Chen, Y.-S. (2008), "The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms", *Journal of Business Ethics*, vol. 77 (3), pp. 271—286.
  3. Chen, Y.-S. and Chang, C.-H. (2011), "Enhance environmental commitments and green intangible assets toward green competitive advantages: an analysis of structural equation modeling (SEM)", *Quality & Quantity*, vol. 47 (1), pp. 529—543.
  4. Chang, C-H. and Chen, Y-S. (2020), "The determinants of green intellectual capital", *Management Decision*, vol. 50 (1), pp. 74—94.
  5. Chaudhry, N.I. Bilal, A. Awan, M.U. and Bashir, A. (2016), "The Role of Environmental Consciousness, Green Intellectual Capital Management and Competitive Advantage on Financial Performance of the Firms: An Evidence from Manufacturing Sector of Pakistan", *Journal of Quality and Technology Management*, vol. 12 (2), pp. 51—70.
  6. Dangelico, R. Devashish, P. and Pontrandolfo, P. (2016), "Green Product Innovation in Manufacturing Firms: A Sustainability-Oriented Dynamic Capability Perspective", *Business Strategy and the Environment*. Bus. Strat. Env., vol. 26 pp. 490—506, available at: <https://doi.org/10.1002/bse.1932> (Accessed 11 Sept 2020).
  7. Dash, A. (2015), "An Epistemological Reflection on Social and Solidarity Economy", *Forum for Social Economics*, vol. 45 (1), pp. 1—27.
  8. Eschweiler, J. and Hulgard, L. (2018), "The social and solidarity economy sector: Interdisciplinary Perspectives", *Competitiveness and Solidarity in the European Union*, pp. 126—148, [Online] available at: <https://doi.org/10.4324/9781351001809-7> (Accessed 11 Sept 2020).
  9. Hawken, P. Lovins, A. and Lovins, H. (1999), *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*, Little, Brown and Company, Boston, USA.
  10. Gast, J. Gundolf, K. and Cesinger, B. (2017), "Doing business in a green way: A systematic review of the ecological sustainability entrepreneurship literature and future research directions", *J. Clean. Prod.*, vol. 147, pp. 44—56.
  11. Lober, D. (1989), "Pollution prevention as corporate entrepreneurship", *J. Organ. Chang. Manag.*, vol. 11, pp. 26—37.
  12. Lotfi, M. Yousefi, A. and Jafari, S. (2018), "The effect of emerging green market on green entrepreneurship and sustainable development in knowledge-based companies", *Sustainability*, vol. 10, pp. 23—30.
  13. Markopoulos, E. Gann, E. Kirane, I. and Vanharanta, H. (2020), "Green Capitalism: Democratizing Sustainable Innovation by Recycling Intellectual Capital Energy", In book: *Human Interaction, Emerging Technologies and Future, Appl. II*, pp. 507—519, [Online] available at: https://doi.org/10.1007/978-3-030-44267-5_77 (Accessed 11 Sept 2020).
  14. Pigou, A.C. (1920), *The Economics of Welfare*, Macmillan, London, UK.
  15. Scales, I. (2017), "Green capitalism", In book: *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology*, [Online] available at: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0488> (Accessed 11 Sept 2020).
  16. Simon, H. (1955), "Behavioral Model of Rational Choice", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 69, pp. 99—188.
  17. Tokar, B. (2014), "The myths of "green capitalism", [Online] available at: <http://newpol.org/content/myths-E2809Cgreen-capitalismE2D> (Accessed 11 Sept 2020).
  18. WiCC (2004), "Converging Technologies - Shaping the Future of European Societies", [Online] available at: <https://org/10.1108/0040710828774> (Accessed 11 Sept 2020).
  19. Yadiati, W. Sugiono, P. and Suharman, H. (2019), "The Role of Green Intellectual Capital and Organizational Reputation in Influencing Environmental Performance", *Inter. Journal of Energy Economics and Policy*, vol. 9 (3), pp. 261—268.
  20. Crozier, M. (2011), "The modern state - is a modest state", *Sociology of power*, no. 2, pp. 43—52.
  21. Saint, A. (1996), *Ob Etyke Y Ekonomyke [On ethics and economics]*, Nauka, Moscow, Russia.
  22. Fukuyama, F. (2004), *Doverye: sotsyalnye dobrodetely y put k protsvetaniyu [Trust: social virtues and the path to prosperity]*, NPP "Ermak", Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2020 р.